

Az anya megszólításai Madách Mária Majthényi Annával folytatott levelezésében

„Egész uton – hazafelé – / Azon gondolkodám: / Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám?” Természetes módon jutnak eszünkbe Petőfi Sándor jól ismert sorai, amikor azonos kor anyát megszólító formáit vizsgáljuk konkrét levelek alapján. Madách Mária számára nem a meghatottság szótlansága, hanem édesanyjához írott leveleiben a szeretettel és tisztelettel átítatott formák gazdag változatai a jellemzőek. Természetesen az összehasonlítás nem lenne helyénvaló, hiszen nem poétikai mű a vizsgálat tárgya.

A korabeli magánlevelek egyéni megoldások helyett sokkal inkább magukon viselik a XIX. század biedermeieres fordulatait, konvencionális kliséit. E tekintetben vizsgált szövegünk sem kivétel. Fellelhető benne a főleg német és francia szavakkal és mondatokkal kevert, a mai olvasó számára szokatlan nyelvi megformálás, a kissé körülmenyes udvariaskodás. Talán csak a mindennapok nehézségeire és a gazdasági problémákra való kitekintés hoz életszerű, kevésbé modoros hangzást a levelekbe.

A művelt, irodalmat valamelyest ismerő olvasó tudatában Majthényi Anna mint gyermekeinek szigorú, neveltetésüket, pallérozásukat főképpen szem előtt tartó anyja él. A családjáért fáradhatatlan, magával hozott erkölcsi elveihez ragaszkodó anyja ugyanakkor mindig támasza gyermekeinek, sőt 75 évesen még gondoskodik négy unokájáról is. A legjobb kapcsolatot az anyja a legidősebb lányával ápolta. Ezt példázza a Madách Mária leveleiben megmutatkozó, ragaszkodó szeretetre és feltétlen bizalomra épülő tegező viszony is a megszólítási formák gazdag variációja. A Madách család háromnyelvű környezetben élt. Sztregován és környékén a többség szlovákul beszélt és beszél ma is. A család tagjai egymással és az ismerősökkel magyarul beszéltek és leveleztek. Ez a tény azért is fontos, mert hivatalossá a magyar nyelv csak 1844-ben válik, tehát a nyelvhasználat szintje és minősége sok mindentől függhetett a század első harmadában. Megjegyezzük még, hogy Madách Mária második házasságából született fia, ifj. Balogh Károly szerint édesanyja „*magas műveltségű, szellemes, előkelő modorú hölgy volt, sokoldalú nyelvismerettel rendelkezett. Folyékonyan beszélt az angol, a francia és az olasz nyelvet...*” (Balogh 1996: 69). Leveleiben gyakran használta a mindennapokban előforduló német kifejezéseket, szavakat is: „*Szentivanyiék is itt voltak egyszer Catinka csak elkezdi vólt Pozsonyban egy valaki der zu sterben in die Nincsi verlieb war...*” (1840. júl. 21.). A Madách-kutatás jeles személyisége, Andor Csaba munkája alapján Madách Mária Majthényi Annához szóló 66 levelét tartjuk számon. Legalábbis ennyiről biztosan tudunk (vö. Andor 2000). Az első 1833. szeptember 14-én, Keszegen íródott, ahová Mária a házasságkötése után költözött. Az utolsók az 1849. augusztus 16-i maroszlatai tragikus események előtt keletkeztek. Jelen tanulmányunkban nem vállalkozunk a levelek tartalmi és stilisztik

tikai elemzésére, legfeljebb érintjük néhány összefüggésben azt. A megszólítás módozataival foglalkozunk, s nem titkolt szándékunk – Lőrincze Lajos szellemében – a példaadás.

A levelekből – amelyeknek szövegét a győri Madách-gyűjtemény anyagából vettük – változatos megszólítási formák mutathatók ki. (Miután Madách Mária helyesírása nem következetes, a példákat a mai szabályoknak megfelelően írjuk.)

Mamám! – Édes Mamám!, Jó Mama!, Jó Mamám!, Jó Mamánk!, Kedves Mamám!, Legjobb Anya!, Szeretett Anya!, Szeretett Anyám!, Szeretett Mamám! – A jó Nagy Mama!, Az én jó Mamám!, Egyetlen jó Mamám!, Édes jó Mamám!, Édes jó Mamácskám!, Édes Nagy Mama!, Édes kedves Mamám!, Édes kedves Mamácskám!, Édes szeretett Mamám!, Kedves édes Mamám!, Kedves jó Mamám!, Legdrágább szeretett Anya!, Legjobb szeretett Anya!, Szeretett jó Mamám! – Édes drága jó Mamám!, Édes egyetlen jó Mamám!, Édes kedves jó Mamám!, Édes kedves jó Mamácskám!, Édes szeretett jó Mamám!, Édes jó szeretett Mamám!, Egyetlen szeretett jó Mamám!, Egyetlen egy jó Mamám!, Kedves szeretett jó Mamám!, Szeretett egyetlen jó Mamám!, Szeretett édes jó Mamám!, Szeretett kedves jó Mamám! – Édes jó kedves drága Mamám!, Édes kedves szeretett jó Mamám!, Szeretett egyetlen kedves jó Mamám!

Példáinkból szembetűnő a jelzőbokrok gyakorisága. A jelenség magyarázható úgy is, hogy a konvencionális társasági fordulatok nemcsak a beszédben, de mindenféle írott szövegben is felbukkannak ez idő tájt (vö. T. Lovas Rózsa 1955). Az előbbit tekintetbe véve valószínűbbnek látszik azonban az, hogy a gyermeki szeretet túlzó udvariassága párosul ilyen módon a konvenciókkal. Támogatja ezt az elgondolásunkat a fenti 3–5 tagú szerkezetek felépítése. Sok esetben ugyanazon szavak kombinációi ismétlődnek: *édes, jó, kedves, szeretett, drága, egyetlen* s néhány fokozott alak: *legjobb, legdrágább, egyetlen egy*. A jelzők ismétlést kerülő halmozása Madách Mária jó stílusérzékét dicséri, s nem tekinthető csupán a korabeli levelezés formális elemének.

A felsoroltak közül figyelmet érdemel az *édes* meghatározó tag. Tudjuk, hogy Madách Imre is gyakran ezzel szólította meg Majthényi Annát leveleiben. Kertész Manó világított rá arra, hogy az *édes* jelző már a kódexek idejében kimutatható, s a XVI. században az érzelm kifejező szókapcsolatból fogalomjelölővé válik (Kertész 1996 [1933]). Bár egybeírás még ekkor nem tapasztotta össze, értelmezhetjük mégis az *anya, atya* szavak állandó jelzőjeként. Mondhatjuk tehát, hogy az *édes* példáinkban kettős szerepű: részint a *kedves* szinonimája, részint az *édes anya* fogalomjelölő jelzős szintagma meghatározó tagja. Íme: „*Csak te Édes Mamám ki gondolhatnál valamit hogy leg alább 15 Aug. nem köllene itt lennem...*” (1837. aug. 12. előtt); „*Pepit lesem csak már jönne, talán tőle halok valamit felőled édes Mamám*” (1837. szept. 7. előtt?).

Később vált a társas érintkezés nélkülözhetetlen jelzőjévé a *kedves*, s már a XVIII. századtól az *édes* vagy más jelzőhöz kapcsolódik. Ilyen értelemben tehát nem szokatlan az egymás mellett szerepeltetésük. Madách Mária leveleiben nyilvánvalóan a leszűkült jelentése dominál, azaz 'nekem kedvem szerint való' (Kertész 1996 [1933]). Például: „*A főkötoim igen szépen vannak meg csinálva és képhez nagyon jól alnak. Számtalanszor köszönöm kedves jó Mamám*” (1838 eleje);

„Kedves édes Mamám! a` baromfi amit ígértél nagyon is el fog kelni...” (1838. dec. 26.)

A jó jelző Mária megszólításaiban a szó eredeti jelentését is feltételezi: „akinek a jóságára vagyok utalva” (Kertész 1996 [1933]). A levelek tartalma szerint Majthényi Anna sokféle módon támogatta asszonylányát: hol jó tanács-
csal, hol anyagi természetű dolgokkal, például: „Az Istenre kérlek édes jó ma-
mám csak te tudakozodjal egy szakács felül...” (1837. szept. 7.), „Örömöm ki
mondhatatlan volt a` szép nagy kendővel mellyet nekem köldöttél egyetlen jó
Mamám” (1838. eleje). Amikor tehát Madách Mária ezt a jelzőt használja, szó
szerint is igaz a tartalma, nem csupán udvariassági forma.

A drága a teuer magyarítása, a III. Károly idejétől fogva erősödő német
társadalmi-irodalmi hatás eredménye (vö. Kertész 1996 [1933]). Madách Mária
önmagában nem használja. Más jelzők társaságában is ritkán. A korabeli levele-
zési gyakorlat túlzásainak megfelelő, kissé modoros gesztus. Például: „Néked édes
jó kedves drága Mamám számtalanszor csokolom kezeidet...” (1839. jan. 30).
A gyermeki ragaszkodás jelzői a szeretet [sic!] és az egyetlen: „Csak már a` min-
denható túlvine a bajokon, hogy hozád repülhetnek szeretet egyetlen jó Mamám!”
(1840. okt. eleje); „Levelemet szükségesnek találom aval kezdeni, hogy ép testel
ülök iró aztalomnál, midőn útamnak viszontagságait írom, mert ennek előre
bocsajtása nélkül, ösmérvén egyetlen jó Mamám szeretetedet és aggódásaidat
gyermekeidért rettege olvasnad úti kalandomat” (1838. jan. 17.).

Az e-mailek, a takarékos, rövidítésekkel élő nyelvhasználat korában talán
dagályosnak tűnnek Madách Mária megszólításai. Érdemes mégis visszaneézni
egykori szokásainkra és nyelvünkre a példamérés okán.

SZAKIRODALOM

Andor Csaba 2000. *A siker éve: 1861. Madách élete*. Fekete Sas Kiadó.

Andor Csaba 2000. *Majthényi Anna levelezése*. Madách Irodalmi Társaság.

Balogh Károly 1996. *Gyermekkorom emlékei*. Madách Irodalmi Társaság. 69.

Kertész Manó 1996. *Szállok az Úrnak*. Az udvarias magyar beszéd története. K.u.K. Könyvkiadó.
89–95; 115–21.

T. Lovas Rózsa 1955. A társalgási nyelv. In: Pais Dezső (szerk.): *Nyelvünk a reformkorban*. 435–96.

G. Papp Katalin